

บทเรียนการแก้ปัญหาความยากจนของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงเลี้ยง
จิ้งหรีด บ้านแสนตอ จังหวัดขอนแก่น

Lessons Learned from Poverty Reduction of Ban Saen Tor Cricket Farm
Community Enterprise Group in Khon Kaen Province

สมพร บงบุตร^{1,*} และ วิศปัตย์ ชัยช่วย¹

Somporn Bongbut¹ and Vispat Chaichuay¹

¹ สาขาวิชาสารสนเทศศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ประเทศไทย; Department of Information Science, Faculty of Humanities & Social Sciences, Khon Kaen University, Thailand

* Corresponding author email: somporn_bongbut@kkumail.com

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์: เพื่อถอดบทเรียนการแก้ไขปัญหาความยากจน ของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงเลี้ยง
จิ้งหรีด บ้านแสนตอ ตำบลบัวใหญ่อำเภอเมืองขอนแก่น

วิธีการศึกษา: เป็นแบบการวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่ (ABC) ใช้วิธีการเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้
ข้อมูลจำนวน 24 คน ประยุกต์ใช้แนวคิดกระบวนการถอดบทเรียน คือ (1)การกำหนดโครงการและบทเรียน
(2)การรวบรวมความรู้ (3)การวิเคราะห์และสังเคราะห์ความรู้ (4)การตรวจสอบบทเรียน (5)การเผยแพร่

ข้อค้นพบ: สามารถสร้างเป็นโมเดลองค์ความรู้ (BoK) ทำให้สามารถเห็นแง่มุมต่างๆ (Facets) ประกอบด้วย
Facet1.ปัญหาความยากจน (Poverty: P) ได้แก่ P.1 สภาพปัญหา P.2 ที่มาของปัญหา Facet 2.โดเมนความรู้
ที่ใช้แก้ปัญหาความยากจน (Domain: D) ได้แก่ D1. การเลี้ยงจิ้งหรีด D2. การขายและการตลาด D3. การ
ประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียง Facet3.ปัจจัยเอื้อให้เกิดความสำเร็จในการแก้ไขปัญหา (Critical Success
Factor: CSF) ได้แก่ CSF1. การเรียนรู้ CSF2. การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก CSF3. การรวมกลุ่ม
CSF4. ความช่วยเหลือเกื้อกูล CSF5. ผู้นำ

การประยุกต์ใช้จากการศึกษา: สามารถนำ BoK ไปใช้อธิบาย สื่อสาร เป็นบทเรียนสำหรับการแลกเปลี่ยน
เรียนรู้ ในการแก้ไขปัญหาเชิงพื้นที่

คำสำคัญ: การแก้ปัญหาความยากจน บทเรียน องค์ความรู้

Abstract

Purpose: Capturing lessons learned from poverty reduction of Ban Saen Tor Cricket Farm Community Enterprise Group in Khon Kaen province.

Methodology: This area-based collaborative research (ABC) employs qualitative methods by semi-structured interviews from 24 informants. Applying the concept of the Lesson Learn include (1) Identify (2) Collect (3) Analyze & Synthesize (4) Verify (5) Disseminate.

Findings: The study found that from 5 steps of lessons learned process result that the body of knowledge (BoK) includes 3 facets: 1. Poverty (P) consists of P.1 the state of the poverty issue, P.2 the origin of the poverty issue. 2. Domain knowledge for poverty reduction (Domain: D) consists of D.1 farming crickets, D.2 sales and marketing, D.3 sufficiency of economy adaptation. 3. Critical Success Factor (CSF) for poverty reduction consists of CSF.1 Learning, CSF.2 Support from external agencies, CSF.3 Poll, CSF.4 Helpfulness, CSF.5 Leader.

Applications of this study: The Body of Knowledge (BoK) model serves as a valuable framework for elucidating, conveying, and disseminating knowledge, particularly in the context of addressing spatial problems.

Keywords: keyword Poverty reduction, Lessons learned, Body of knowledge

1. บทนำ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีพื้นที่และประชากรมากที่สุดในประเทศไทย ในขณะที่เดียวกันก็เป็นภูมิภาคที่พบปัญหาความยากจนมาอย่างต่อเนื่องยาวนานมากที่สุด ผลการวิเคราะห์ภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตร ปีเพาะปลูก 2556/57 โดยสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ พบว่า ครัวเรือนเกษตรที่มีความรุนแรงของความยากจนมากที่สุด คือ ครัวเรือนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และมีส่วนแบ่งความยากจนสูงที่สุด คือร้อยละ 55.99 ของภาวะความยากจนทั้งหมด จากผลการวิเคราะห์ ยังพบว่า ครัวเรือนเกษตรที่อาศัยอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือมีโอกาสที่จะยากจนมากที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในภาคอื่น จากปัจจัยที่มีผลต่อความยากจนของครัวเรือนเกษตร มีจำนวน 9 ตัวแปร ได้แก่ ภาค เขตชลประทาน อายุของหัวหน้าครัวเรือน ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน จำนวนสมาชิกในครัวเรือน อัตราการเป็นภาระ พื้นที่ทำการเกษตร ทรัพย์สินสุทธิของครัวเรือน และจำนวนหนี้สินของครัวเรือน (Office of Agricultural Economics, 2019)

บ้านแสนตอ ตำบลบัวใหญ่ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่เคยประสบปัญหาความยากจนมาอย่างยาวนาน เนื่องจากครัวเรือนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ปลูกข้าวเพื่อการบริโภคเป็น

หลัก บนเนื้อที่เฉลี่ย 8 ไร่ ต่อครัวเรือน ซึ่งทำได้เพียงปีละหนึ่งครั้งเท่านั้น (Kanjina, Simaraks, Laohasiriwong, & Choenkwan, 2019) บางส่วนปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น อ้อย มันสำปะหลัง และมักประสบปัญหาเกี่ยวกับสภาพดินฟ้าอากาศ ส่งผลให้ได้ผลผลิตน้อย ขณะที่ต้นทุนการผลิตสูง แต่ราคาสินค้าการเกษตรตกต่ำ เกษตรกรต้องเจอปัญหาความจนกระทั่งปี พ.ศ.2550 นายเพชร วงศ์ธรรม ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8 ในขณะนั้น ได้หันมาเริ่มเลี้ยงจิ้งหรีดเพื่อการค้าจนประสบความสำเร็จเป็นรายแรกของหมู่บ้าน สามารถสร้างรายได้ประมาณ 50,000 - 60,000 บาทต่อรอบการขาย เกษตรกรรายอื่นในหมู่บ้านจึงเริ่มหันมาเลี้ยงจิ้งหรีดตามจนกระทั่ง ร้อยละ 90 ของครัวเรือนในหมู่บ้านประกอบอาชีพเลี้ยงจิ้งหรีดขาย (Department of Agriculture Extension, 2020) ในปี พ.ศ. 2562 เกิดการรวมกลุ่มยื่นขอจดทะเบียนต่อกองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมส่งเสริมการเกษตร จัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชน “กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงเลี้ยงจิ้งหรีดบ้านแสนตอ” โดยมีสมาชิกทั้งหมด 30 ราย สามารถผลิตจิ้งหรีดได้ 126 ตันต่อปี สร้างรายได้ 10.8 ล้านบาทต่อปี (Matichon Online, 2017) อีกทั้งยังเป็นหมู่บ้านแห่งแรกของประเทศไทย ที่มีฟาร์มจิ้งหรีด ได้รับ GAP (Good Agricultural Practices) มากที่สุดของประเทศ มีหน่วยงานต่างๆให้ความสนใจ ส่งเสริมสนับสนุน ต่อยอด อาทิ สถาบันวิจัยยุทธศาสตร์และประสานความร่วมมือเพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยขอนแก่น สำนักงานปศุสัตว์ สำนักงานเกษตรและสหกรณ์ จังหวัดขอนแก่น ถือเป็นต้นแบบของวิสาหกิจชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาความยากจนพึ่งพาตนเองได้ และเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับเกษตรกร ตลอดจนหน่วยงานที่สนใจจากทั่วประเทศ

ความรู้เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาความยากจน ของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงเลี้ยงจิ้งหรีดบ้านแสนตอ ซึ่งมีการใช้ความรู้ในรูปแบบของความรู้ที่มาจากประสบการณ์ส่วนบุคคลของเกษตรกร ร่วมกับการนำความรู้ด้านวิชาการจากหน่วยงานภายนอก เช่น สถาบันวิจัยยุทธศาสตร์และประสานความร่วมมือเพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ผ่านโครงการ มข.แก้จนฯ ยังมีลักษณะเป็นความรู้โดยนัย (Tacit Knowledge) เพราะขาดการประมวล สังเคราะห์ บันทึก และเผยแพร่ออกมาเป็นความรู้ที่ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) จึงทำให้การขยายผลและการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาความยากจน โดยการเลี้ยงจิ้งหรีด อยู่ในวงจำกัด

จากโจทย์ปัญหาดังกล่าวจึงจำเป็นต้องนำการจัดการความรู้ มาช่วยแก้ปัญหา โดยใช้การถอดบทเรียน ซึ่งเป็นเครื่องมือจัดการความรู้ระดับโครงการ ที่ช่วยให้พบเจอทั้งจุดแข็งและจุดอ่อนของกระบวนการทำงาน และยังเป็นการเปิดให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในโครงการ เสนอแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในระหว่างการทำงาน การถอดบทเรียนช่วยให้นำความรู้ที่ได้มาใช้ซ้ำหรือต่อยอดของการปฏิบัติงานในครั้งต่อไปได้ สามารถหาสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นได้ และเรียนรู้วิธีหลีกเลี่ยงปัญหาเหล่านั้น โดยเรียนรู้จากทั้งความสำเร็จและล้มเหลวของการปฏิบัติงานที่ผ่านมา เพื่อให้ความรู้ที่ผ่านการเรียนรู้จากความล้มเหลว นำไปสู่วิธีการแก้ปัญหาและประสบผลสำเร็จได้ (Rowe & Sikes, 2006; White & Cohan, 2016; Chakkaew, 2014)

2. วัตถุประสงค์

เพื่อถอดบทเรียนการแก้ไขปัญหาความยากจน ของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงเลี้ยงจิ้งหรีด บ้านแสนตอ ตำบลบัวใหญ่ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น

3. กรอบแนวคิดการวิจัย

การกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดของการจัดการความรู้ (Knowledge Management: KM) เพื่อเป็นพื้นฐานการวางกรอบการวิจัย โดยใช้มุมมองภูมิทัศน์แห่งการปฏิบัติ (Landscape of Practice: LoP) (Wenger-Trayner & Wenger-Trayner, 2014) ที่เห็นว่า วิสาหกิจชุมชนกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงเลี้ยงจิ้งหรีด บ้านแสนตอ ซึ่งต่อจากนี้จะเรียกโดยย่อว่า “BFCE” (The Ban Saen Tor Cricket Farm Community Enterprise Group) เป็น ชุมชนแห่งการปฏิบัติ (Communities of Practice: CoPs) ที่ทำงานบนองค์ความรู้ (Body of Knowledge: BoK) ของการแก้ไขปัญหาความยากจน ซึ่งมาจาก ทักษะ ประสบการณ์ การดำเนินงานของสมาชิก BFCE ส่วนใหญ่เป็นความรู้แบบฝังลึก ไม่ชัดแจ้ง (Tacit Knowledge) มีลักษณะเป็นอัตวิสัย (Subjective) มีบริบทเฉพาะ (Context-Specific) ทำให้สื่อสารได้ยาก ต้องใช้เวลาและต้นทุนสูงในการถ่ายโอนความรู้ จำเป็นต้องอาศัยการการสกัดความรู้ (Externalization) เพื่อให้กลายเป็นความรู้ที่ชัดแจ้ง ที่สามารถเรียนรู้ ใช้ประโยชน์ได้อย่างกว้างขวางขึ้น โดยเครื่องมือที่ใช้คือ การถอดบทเรียน

ผู้วิจัยอาศัยแนวคิดเกี่ยวกับบทเรียน ตามที่องค์กรเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (Organization for Economic Cooperation and Development) อธิบายลักษณะว่า เป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับ การประเมินประสบการณ์จากโครงการ แผนงาน หรือนโยบาย สรุปลงจากสถานการณ์เฉพาะไปสู่สถานการณ์ที่ กว้างขึ้น โดยทั่วไปแล้ว บทเรียนเน้นที่จุดแข็ง หรือจุดอ่อน ที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพ ผลลัพธ์ และผลกระทบ (OECD–DAC, 2002) ประยุกต์ใช้กระบวนการถอดบทเรียนของ Weber, Aha & Becerra-Fernandez (2000) Rowe, S. F. & Sikes, S. (2006) เป็น 5 ขั้นตอน คือ

- 1) กำหนดโครงการและบทเรียน ตามขอบเขตความรู้ (Domain) เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาความยากจน ของ BFCE ที่โครงการแก้ไขปัญหาความยากจนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง (มข.แก้จนฯ) ของสถาบันวิจัย ยุทธศาสตร์และประสานความร่วมมือเพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยขอนแก่น มีส่วนร่วม ดังนั้นหน่วยการวิเคราะห์ (Unit of Analysis) จึงเป็นระดับโครงการ

- 2) รวบรวมความรู้ ทั้งที่เป็นแบบชัดแจ้งจากเอกสาร และแบบความรู้แบบฝังลึกในตัวบุคคล ด้วยการ สัมภาษณ์

- 3) วิเคราะห์และสังเคราะห์ความรู้ ด้วยวิธีสกัด (Externalization) ออกมาเป็นองค์ประกอบ (Elements) ที่เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาความยากจน ของ BFCE สังเคราะห์เพื่อสร้างเป็น BoK โดยพิจารณาจัด

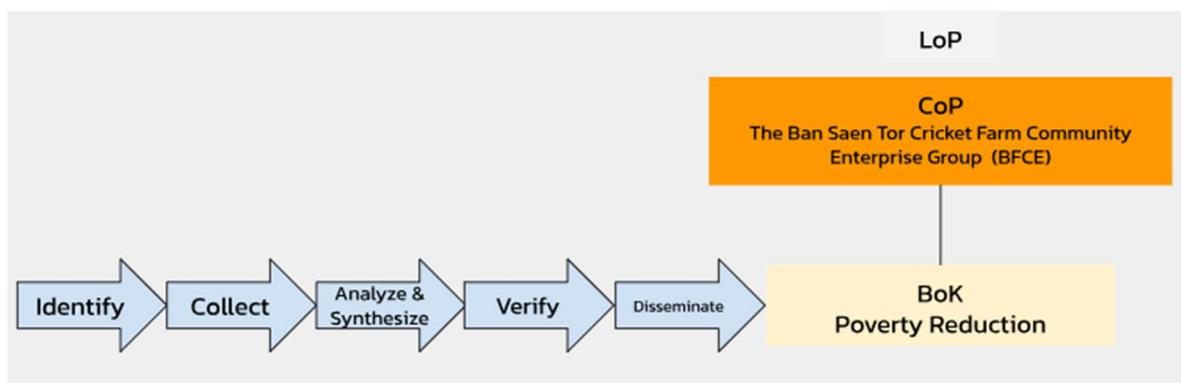
หมวดหมู่ตามแง่มุมต่างๆ (Facets) แสดงภาพรวม ขอบเขตของความรู้ เชื่อมโยงความสัมพันธ์ภายใต้ปรากฏการณ์จริงในพื้นที่

4) ตรวจสอบบทเรียน โดยเจ้าของความรู้ หรือผู้เชี่ยวชาญด้านเนื้อหาเป็นผู้พิจารณาว่า เนื้อหาความรู้ นั้นมีความถูกต้องครบถ้วนสมบูรณ์หรือไม่ พร้อมปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะ

5) เผยแพร่ โดยส่งมอบให้กับสถาบันวิจัยยุทธศาสตร์และประสานความร่วมมือเพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ผ่านโครงการ มข.แก้จน เพื่อนำไปขยายผล ฝึกอบรม กระจายความรู้ผ่านช่องทางสื่อสารต่างๆ เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อดิจิทัล

ผลของการถอดบทเรียน จะทำให้ได้ โมเดลองค์ความรู้ (BoK) ที่จัดกลุ่มความรู้เป็นหมวดหมู่ และแสดงความรู้ในขอบเขตเฉพาะ (Specific Domain) (Oliver, 2012; Romme, 2016) ออกมาเป็น แนวคิด คำศัพท์ โครงสร้าง ความสัมพันธ์ ตลอดจนเงื่อนไขของการใช้ความรู้ ของชุมชนแห่งการปฏิบัติ (CoPs)

สามารถแสดงออกมาเป็นภาพกรอบแนวคิดการวิจัย ดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

4. วิธีการศึกษา

4.1 **แบบการวิจัย** เป็นการวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่ (Area Based Collaborative Research: ABC) ใช้วิธีเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย

1) การศึกษาจากเอกสาร เพื่อให้เห็นสภาพปัจจุบันของความรู้เรื่องการแก้ไขปัญหาความยากจน ของ BFCE โดยการรวบรวม สังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากวรรณกรรม เอกสาร งานวิจัย ทั้งแบบตีพิมพ์และแบบดิจิทัล ใช้แบบรวบรวมข้อมูล เป็นเครื่องมือ

2) การศึกษาภาคสนาม (Field Study) ในการถอดบทเรียนการแก้ไขปัญหาความยากจนของของ BFCE โดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก ระหว่างเดือน ตุลาคม 2565 - เดือนมกราคม 2566 ใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interviewing) เป็นเครื่องมือ

4.2 ขอบเขตการวิจัย ศึกษาเฉพาะพื้นที่หมู่บ้านแสนตอ ตำบลบัวใหญ่ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ศึกษาเฉพาะขอบเขตความรู้ (Damain) เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาความยากจน ของ BFCE ซึ่งโครงการ มข.แก้จน โดยสถาบันวิจัยยุทธศาสตร์และประสานความร่วมมือเพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยขอนแก่น มีส่วนเกี่ยวข้อง

4.3 ผู้ให้ข้อมูล ใช้การเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยพิจารณาจากคุณสมบัติผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ (1) เป็นผู้รู้สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับการเลี้ยงจิ้งหรีดเพื่อการค้าและเป็นสมาชิกใน BFCE (2) เกี่ยวข้องหรือเข้าร่วมโครงการ มข.แก้จน (3) มีความเต็มใจเข้าร่วมโครงการวิจัย จำนวน 24 คน ประกอบด้วย ผู้นำเกษตรกรเลี้ยงจิ้งหรีดในหมู่บ้าน หรือประธาน BFCE 1 คน เกษตรกรผู้เลี้ยงจิ้งหรีดที่เป็นสมาชิก BFCE 21 คน บุคลากรในโครงการ มข.แก้จน 2 คน

4.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล ด้วยการสัมภาษณ์ โดยผู้วิจัยดำเนินการด้วยตนเอง มีการพิทักษ์สิทธิของผู้ให้ข้อมูลโดยยึดหลักเกณฑ์ตามรายงานเบลมงด์ และ GCP in Social and Behavioral Research ทั้งนี้โครงการวิจัยได้ผ่านการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ โดยคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น เมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน 2565 ตามหนังสือที่ HE653242

4.5 การวิเคราะห์ข้อมูล เริ่มทำการวิเคราะห์ไปพร้อมๆ กับการเก็บข้อมูล ตามขั้นตอนคือ

1) นำข้อมูลที่ได้จากการบันทึกเสียงมาถอดเป็นคำให้สัมภาษณ์ และพิมพ์แบบคำต่อคำ หลังจากนั้นอ่านทำความเข้าใจข้อมูลทั้งหมดในภาพรวมโดยเฉพาะความรู้สึกที่เกี่ยวกับปรากฏการณ์นั้นๆ ของผู้ให้ข้อมูล

2) ให้รหัสข้อมูลโดยดึงข้อความที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ที่จะศึกษา และให้ความหมายหรือคำนิยามข้อความนั้น นำข้อความสำคัญที่ให้ความหมายแล้ว มาจัดรวมเป็นกลุ่มเรื่อง (Themes) แต่ละกลุ่มประกอบด้วยข้อมูลที่มีความหมายไปในทิศทางเดียวกัน

3) กำหนดประเด็นปรากฏการณ์ที่จะศึกษาจากกลุ่มข้อมูลแต่ละกลุ่ม อธิบายปรากฏการณ์ที่ได้จากผู้ให้ข้อมูลอย่างละเอียด โดยการเขียนร้อยเรียงให้มีความต่อเนื่องกลมกลืนกันระหว่างประเด็นต่างๆ (Textural Portrayal)

4.6 การนำเสนอข้อมูล ใช้วิธีบรรยายเชิงคุณภาพ (Qualitative Description) แต่เนื่องจากมีข้อมูลเป็นจำนวนมาก ดังนั้น ผู้วิจัยจึงต้องคัดเลือกและใช้ข้อความเพียงบางส่วนที่สามารถเป็นตัวแทนสื่อความได้ตรงกับความหมาย ที่ผู้ร่วมโครงการแสดงออกมา แล้วนำเสนอร่วมกับการสรุปผลวิจัยในสัดส่วนที่เหมาะสม การอ้างอิงผู้ให้ข้อมูล ในการนำเสนอผลการวิจัยจะกำหนดเป็นรหัสแทนด้วยอักษร P ตามด้วยหมายเลข 1-24 (P1-P24 ตามลำดับ)

5. ผลการศึกษา

จากการถอดบทเรียนตามกระบวนการ 5 ขั้นตอน ทำให้พบผลการศึกษาในประเด็นสำคัญ คือ

5.1 ความรู้ที่พบจากการรวบรวมในพื้นที่

การแก้ไขปัญหาความยากจน ของ BFCE ได้รับความสนใจจากสื่อมวลชน หน่วยงานราชการ เอกชน และสถาบันการศึกษา ทำให้มีการเผยแพร่ความรู้ทั้งแบบสิ่งพิมพ์และแบบดิจิทัล ระหว่างปีพ.ศ.2561-2565 จำนวน 25 รายการ สามารถวิเคราะห์เนื้อหาความรู้ได้ 3 หัวเรื่อง (Heading) คือ (1) การเลี้ยงจิ้งหรีด (2)การขายและการตลาด (3) ปัจจัยเอื้อให้เกิดความสำเร็จ 12 หัวเรื่องย่อย (Sub-heading) แต่ขณะเดียวกัน ยังมีความรู้โดยนัย ที่พบเฉพาะจากการรวบรวมในพื้นที่ 2 หัวเรื่อง (1) ปัญหาความยากจนในพื้นที่ และ (2)การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งจะนำมาเสนอโดยสังเขป ดังนี้

5.1.1 ปัญหาความยากจนในพื้นที่ โดยมีสภาพของปัญหา คือ ก่อนปี พ.ศ 2550 สมาชิก BFCE ส่วนใหญ่ทำอาชีพเกษตรกรรม และมักประสบภาวะความแห้งแล้ง ทำให้ได้ผลผลิตทางการเกษตรน้อย บางปี ข้าวแทบจะไม่พอกินในครัวเรือน ส่วนบางปีแม้จะได้ผลผลิตมาก แต่ราคาสินค้าทางการเกษตรตกต่ำ ราคาไม่แน่นอน ถูกกดราคาจากพ่อค้าคนกลาง เกษตรกรไม่มีอำนาจต่อรองในการกำหนดราคาสินค้า อีกทั้งมีต้นทุนการผลิตสูง ทั้งค่าปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ค่าจ้างปลูก และเก็บเกี่ยว ขาดแคลนปัจจัยการผลิต ขาดแคลนแรงงาน เข้าไม่ถึงแหล่งเงินทุน ทำให้เกษตรกรในหมู่บ้านส่วนใหญ่มีรายรับที่น้อยลงแต่ยังคงมีรายจ่ายที่สูง รายได้หลักที่มาจากการเพาะปลูก ต้องนำมาใช้เลี้ยงดูทุกคนในครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นค่าอาหาร ค่าเล่าเรียนลูกหลาน ค่ารักษาพยาบาล อีกทั้งยังขาดโอกาสในการเข้าถึงสวัสดิการของรัฐ และใช้จ่ายในครัวเรือนมีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพไปวันๆเท่านั้น ไม่มีแม่เงินเก็บออมสำหรับใช้จ่ายยามฉุกเฉิน เกษตรกรบางรายจำเป็นต้องกู้ยืมเงินจากธนาคาร หรือกู้ยืมเงินกองทุนหมู่บ้านเพื่อมาลงทุนทำเกษตรกรรมในรอบต่อไป บางรายต้องไปกู้เงินที่เสียดอกเบี้ยสูง (P5, P6, P12, P14, P20) ปัญหาเหล่านี้เกิดขึ้นเป็นวัฏจักร ที่ยากจะหลุดพ้น ทำให้คนในหมู่บ้านบางคน ต้องออกจากชุมชน ไปทำงานรับจ้าง ขายแรงงาน เพื่อหาเงินมาจุนเจือครอบครัว แต่ก็ต้องแลกมาด้วยการต้องจากบ้านไปไกล ครอบครัวขาดความอบอุ่น บางคนก็โดนหลอกจากนายหน้า ทำให้สูญเสียเงินจำนวนมาก หรือรายต้องสูญเสียที่ดินซึ่งเอาไปจำนองเพื่อนำเงินมาใช้ก็มี (P10, P20, P22)

5.1.2 การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียง ประมาณปี พ.ศ.2558 สมาชิกได้เข้าร่วมโครงการส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน ตามพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ของสำนักงานโครงการส่วนพระองค์สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (สสท.) ต่อมาได้ร่วมโครงการ มข.แก้จนฯ ส่งผลให้สมาชิกในกลุ่มมีความรู้ในเรื่องการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีการประยุกต์ใช้ ดังนี้

1) หลักของความพอประมาณ (พอดี) ประกอบด้วย (1)พอดีด้านจิตใจ คือ มีความเข้มแข็ง มีจิตสำนึกที่ดี ประณีประนอม นึกถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน (2)พอดีด้านสังคม คือ ช่วยเหลือ

เกื้อกูล มีความสามัคคี สร้างความเข้มแข็งให้ครอบครัวและชุมชน โดยคนในกลุ่มจะคอยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อยู่เสมอไม่มีความเอาเปรียบกันในเรื่องของการขายจิ้งหรีด ไม่มีการแอบขายเพื่อลดราคาของกันและกัน หากมีข้อมูลใหม่ๆหรือสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อทางกลุ่มก็จะนำมาแบ่งปันกันอยู่เสมอ (3)พอดิตด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือ รู้จักใช้ จัดการอย่างฉลาด รอบคอบและเกิดความยั่งยืน เช่น สมาชิกจะมีการนำสิ่งของเก่าที่ยังสามารถใช้ได้กลับมาใช้ซ้ำ ลดการใช้ไฟฟ้าและน้ำประปาที่เกินความจำเป็น มีการปลูกพืชผักไว้กินเองเพื่อลดรายจ่าย (4)พอดิตด้านเทคโนโลยี คือ รู้จักใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม สอดคล้องต่อความต้องการ เกิดประโยชน์ต่อสภาพแวดล้อมและต่อส่วนรวม โดยสมาชิกได้เรียนรู้การใช้เทคโนโลยีที่ได้จากการอบรม และการเข้ามาช่วยเหลือของหน่วยงานภายนอก ทำให้สามารถประยุกต์ใช้เทคโนโลยีร่วมกับภูมิปัญญาการเลี้ยงจิ้งหรีดแบบดั้งเดิมเข้าด้วยกัน เช่น การใช้อินเทอร์เน็ตในการติดต่อสื่อสารซึ่งกันและกันด้วยแอปพลิเคชัน LINE หรือการใช้ Facebook เป็นช่องทางประชาสัมพันธ์ ส่งผลให้มีการสื่อสารกันที่ดี มีการประชาสัมพันธ์และผลผลิตที่มีคุณภาพมากกว่าเดิม (5)พอดิตด้านเศรษฐกิจ คือ การเพิ่มรายได้ ใช้วิธีการแปรูปบ้างเล็กน้อย แต่วิธีส่วนใหญ่ที่สามารถทำได้ทุกฟาร์มคือจะเพิ่มจำนวนจิ้งหรีดในหน้าหนาว และลดจำนวนในหน้าร้อน เนื่องจากในหน้าร้อนจิ้งหรีดมีการเจริญเติบโตเร็ว ทำให้ผู้เลี้ยงสามารถควบคุมคุณภาพและจำนวนได้ (P1) การลดรายจ่าย ประหยัดคอตออม ลดการซื้อของที่ไม่จำเป็นในชีวิตและไม่เกิดประโยชน์ อาทิ สุรา บุหรี่ ทำการปลูกพืชผักสวนครัวไว้กินเองและปลูกหญ้าไว้เป็นอาหารจิ้งหรีดเพื่อลดรายจ่ายอีกด้วย (P3, P18, P20, P21) การออมเงิน BFCE มีการทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายกันทุกเดือน ทั้งในกลุ่มเองและส่วนตัวของสมาชิก โดยมีการสร้างกองทุนของกลุ่มที่เกิดจากการรวมหุ้นของสมาชิกในกลุ่มทุกคน และมีการปันผลกำไรให้แก่ผู้ลงทุน โดยแบ่งเป็น คณะกรรมการ 15% สมาชิกและผู้ขายสินค้า 10% สมาชิกที่มาซื้อสินค้าได้รับตามจำนวนสินค้าที่ซื้อไป เพื่อเป็นการออมเงินและรายได้เพิ่มเติมให้กับสมาชิกในกลุ่ม (P1-P22)

2) หลักของความมีเหตุผล ยึดความประหยัด ตัดทอนค่าใช้จ่ายในทุกด้าน ลดความฟุ่มเฟือยในการดำรงชีวิต นอกจากนี้ยังยึดถือการประกอบอาชีพด้วยความถูกต้อง สุจริต ละเลิกการแก่งแย่งผลประโยชน์ และแข่งขันในทางการค้าขายประกอบอาชีพแบบต่อสู้กันอย่างรุนแรง ผู้ให้ข้อมูลกล่าวไปในทางเดียวกันกันว่า หลังจากได้อบรมเรื่องการดำเนินชีวิตตามเศรษฐกิจพอเพียงแล้ว ตนเองได้พยายามที่จะลดค่าใช้จ่ายที่มองว่าไม่มีความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิต เพื่อลดรายจ่ายของครัวเรือนและจะได้มีเงินเก็บมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้การใช้หลักของความมีเหตุผลของสมาชิก BFCE นั้น คือการร่วมกันตัดสินใจในการประกอบอาชีพเลี้ยงจิ้งหรีดเพื่อการค้า โดยจะมีการประชุมประจำเดือนทุกครั้ง เพื่อหาเหตุผล หรือวิธีการต่างๆ เพื่อให้เกิดสิ่งที่ดีที่สุดตั้งแต่กระบวนการเลี้ยงจิ้งหรีด วิธีการให้อาหารให้น้ำ รูปแบบการเลี้ยง รวมไปถึงช่องทางการขายที่ได้มีเครือข่ายหลายช่องทางและทางกลุ่มสามารถเลือกช่องทางการขายที่ดีที่สุดให้กับกลุ่มได้ ดังที่ผู้ให้ข้อมูลรายหนึ่ง (P8) บอกว่า “การตลาดของกลุ่มเรามีความแข็งแรงเป็นอย่างมาก ไม่ต้องกลัวว่าเลี้ยงจิ้งหรีดมาแล้วจะ

ขายไม่ได้ เพราะมีคนที่ต้องการซื้อแน่นอนอยู่แล้ว” ซึ่งคนในกลุ่มก็ใช้หลักเหตุผล ไตร่ตรองอย่างรอบคอบ วิเคราะห์ข้อมูลและร่วมกันตัดสินใจเพื่อหาสิ่งที่ดีที่สุดให้กับกลุ่ม

3) หลักของความมีภูมิคุ้มกัน คือ มีภูมิปัญญา ความรู้ รอบครอบ และระมัดระวัง และมี ภูมิธรรม ซื่อสัตย์ สุจริต ขยันอดทนและแบ่งปัน ทั้งนี้พบว่า BFCE อาศัยภูมิปัญญาการเลี้ยงจิ้งหรีดของตนเป็น พื้นฐาน แต่ก็ยอมรับความรู้ทางเทคโนโลยีและวิชาการจากภายนอก เข้ามาผนวกกับความรู้ภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ ตนเองมีอยู่ เช่น การเลือกสายพันธุ์จิ้งหรีดที่เหมาะสมกับพื้นที่ในการเลี้ยงและความต้องการของตลาด เพื่อที่จะช่วยให้เกิดความคุ้มค่าในการเลี้ยง การลดปริมาณการให้อาหารแก่จิ้งหรีดโดยจะให้เป็นเวลา เข้า-เย็น หรือ ให้แบบชั่งน้ำหนัก ทำให้ผลผลิตที่ได้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น และในอนาคต มีการเตรียมพร้อมตนเอง สำหรับการลงทุนค้าขายในรูปแบบใหม่ๆที่กำลังจะเข้ามาด้วย อาทิ การขายแบบออนไลน์ การแปรรูปจิ้งหรีด เป็นรูปแบบต่างๆ และยึดมั่นในความซื่อสัตย์ต่ออาชีพของตนเอง มีความเข้าใจซึ่งกันและกัน คอยช่วยเหลือ แบ่งปันความรู้และน้ำใจกันอยู่เสมอ อดทนต่ออุปสรรค ร่วมกันแก้ไขและพัฒนาเพื่อให้เกิดสิ่งที่ดีที่สุด

4) เงื่อนไขความรู้ คือ มีความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน และความ ระมัดระวังในขั้นตอนปฏิบัติ จากประสบการณ์ด้านการเลี้ยงจิ้งหรีดมานานับ 10 ปี ผนวกกับความรู้ทางเทคโนโลยี และวิชาการที่ได้รับความรู้ผ่านการเข้าร่วมอบรมจากหน่วยงานภายนอก โดยมีการจับบันทึกความรู้ที่ได้ลงใน สมุดและลงนำความรู้ที่ได้ไปปรับใช้ จนเกิดเป็นความรู้แบบใหม่ที่สามารถพัฒนาตนเองและคนในกลุ่มให้มี ประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น จึงสามารถช่วยให้อาหารวางแผนระบบการทำงาน การจัดการด้านต่างๆ เพื่อให้เกิดการ ปฏิบัติที่ดีที่สุดของการเลี้ยงจิ้งหรีดเพื่อการค้า

5) เงื่อนไขคุณธรรม คือ มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความ อดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต คอยช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกันอยู่เสมอ ไม่มีการเอาเปรียบกันและกันส่งผลให้เกิดสังคมที่ดีในการอยู่ร่วมกันในชุมชน

5.2 องค์ประกอบ ที่เกี่ยวกับการแก้ปัญหาความยากจน ของ BFCE

การรวบรวมความรู้ และวิเคราะห์ความรู้ การแก้ไขปัญหาความยากจนของ BFCE ที่ได้จาก การศึกษาเอกสาร จำนวน 3 หัวเรื่อง คือ (1)การเลี้ยงจิ้งหรีด (2)การขายและการตลาด (3) ปัจจัยเอื้อให้เกิด ความสำเร็จ และพบความรู้เพิ่มเติมจากการลงพื้นที่ภาคสนาม จำนวน 2 หัวเรื่อง คือ (1)ปัญหาความยากจนใน พื้นที่ และ (2)การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียง รวมทั้งสิ้น 5 หัวเรื่อง สามารถนำมาสกัด (Externalization) โดยใช้แนวทางการจัดความรู้แบบดั้งเดิม (Traditinal Approach) คือ นำความรู้เรื่องเดียวกัน หรือคล้ายกันได้ ด้วยกัน ภายใต้คำศัพท์ (Term) ที่แสดงแนวคิด (Concept) ของความรู้ต่างๆ ทำให้ได้ 5 องค์ประกอบ และ 24 องค์ประกอบย่อย ที่เกี่ยวกับการแก้ปัญหาความยากจน ของ BFCE ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 วิเคราะห์องค์ประกอบการแก้ปัญหาความยากจนของวิสาหกิจชุมชนกลุ่ม ฯ

องค์ประกอบ	องค์ประกอบย่อย	การรวบรวมความรู้	
		การศึกษาเอกสาร	การศึกษาภาคสนาม
1. ปัญหาความยากจนในพื้นที่			
	1.1 สภาพปัญหา		✓
	1.2 ที่มาของปัญหา		✓
2. การเลี้ยงจิ้งหรีด			
	2.1 สายพันธุ์	✓	
	2.2 วงจรชีวิต	✓	
	2.3 กระบวนการ	✓	
	2.4 พื้นที่	✓	
	2.5 อุปกรณ์	✓	
	2.6 อาหาร	✓	
3. การขายและการตลาด			
	3.1 ช่องทางการขาย	✓	
	3.2 ผลผลิต	✓	
	3.3 ตลาด	✓	
	3.4 กลยุทธ์การตลาด	✓	✓
	3.5 การสร้างมูลค่าเพิ่ม	✓	
	3.6 การสื่อสารประชาสัมพันธ์		✓
4. การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียง			
	4.1 หลักของความพอประมาณ		✓
	4.2 หลักของความมีเหตุผล		✓
	4.3 หลักของความมีภูมิคุ้มกัน		✓
	4.4 เงื่อนไขความรู้		✓
	4.5 เงื่อนไขคุณธรรม		✓
5. ปัจจัยเอื้อให้เกิดความสำเร็จ			
	5.1 การเรียนรู้		✓

องค์ประกอบ	องค์ประกอบย่อย	การรวบรวมความรู้	
		การศึกษาเอกสาร	การศึกษาภาคสนาม
	5.2 การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก	✓	✓
	5.3 การรวมกลุ่ม	✓	✓
	5.4 ความช่วยเหลือเครือข่าย	✓	
	5.5 ผู้นำ		✓

5.3 โมเดลองค์ความรู้ (Body of Knowledge: BoK)

ผู้วิจัยนำ 5 องค์ประกอบ และ 24 องค์ประกอบย่อย ที่ได้จากการสกัดความรู้ มาสังเคราะห์เป็น BoK โดยพิจารณาจัดหมวดหมู่ตามแง่มุมต่างๆ (Facets) แสดงชุดของแนวคิด คำศัพท์ ความหมาย โครงสร้าง ความสัมพันธ์ ของ CoPs ภายใต้ LoP นำเสนอต่อผู้รู้ หรือ เจ้าของความรู้ ซึ่งก็คือ สมาชิก BFCE ในการจัดประชุมวันที่ 27 มกราคม 2566 เปิดให้สมาชิกแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น ยืนยันความถูกต้องของ BoK พร้อมปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะ จนกระทั่งได้ BFCE-BoK ประกอบด้วย (1) ปัญหาความยากจน (Poverty: P) (2) โดเมนความรู้ที่ใช้แก้ปัญหาความยากจน (Domain) (3) ปัจจัยเอื้อให้เกิดความสำเร็จในการแก้ไขปัญหา (Critical Success Factor: CSF) โดยมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 2 ตารางแสดง BFCE-BoK

Facets1 ปัญหาความยากจน (Poverty: P) เป็นปัญหาเชิงพื้นที่ของบ้านแสนตอ ตำบลบัวใหญ่ อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ที่มีมาอย่างยาวนาน	
P.1 สภาพปัญหา	เกษตรกรมีรายรับที่น้อย แต่ยังคงมีภาระค่าใช้จ่ายที่สูง ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพในชีวิตประจำวัน ไม่มีเงินเก็บ ทำให้ต้องกู้ยืมเงินจากรธนาคาร หรือกู้ยืมเงินกองทุนหมู่บ้านสำหรับใช้จ่ายในยามฉุกเฉิน
P.2 ที่มาของปัญหา	ประสบปัญหาจากการประกอบอาชีพแบบเดิมคือ การปลูกข้าว อ้อย มันสำปะหลัง ที่มีต้นทุนการผลิตสูง แต่เกิดปัญหาความแห้งแล้ง ส่งผลให้ได้ผลผลิตทางการเกษตรน้อยลงและ ราคาสินค้าทางการเกษตรตกต่ำ ราคาไม่แน่นอน ขาดความรู้ที่ช่วยแก้ไขปัญหาความยากจน
Facets2 โดเมนความรู้ที่ใช้แก้ปัญหาความยากจน (Domain: D) การแก้ปัญหาความยากจนของ BFCE ต้องใช้ความรู้ประกอบไปด้วย 4 โดเมน (Domain) ภายใต้โดเมน มีโดเมนย่อย คือ	
D1. การเลี้ยงจิ้งหรีด	เป็นความรู้สำคัญที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาความยากจน เพราะทำให้เกิดรายได้แก่สมาชิก BFCE เป็นอาชีพหลักและอาชีพเสริม ที่ลงทุนไม่มาก แต่ได้ผลตอบแทนที่น่าพึงพอใจ โดยมีรายได้ประมาณเท่าตัวจากการลงทุน การเลี้ยงจิ้งหรีดต้องประกอบด้วยความรู้ตามโดเมนย่อย ดังนี้

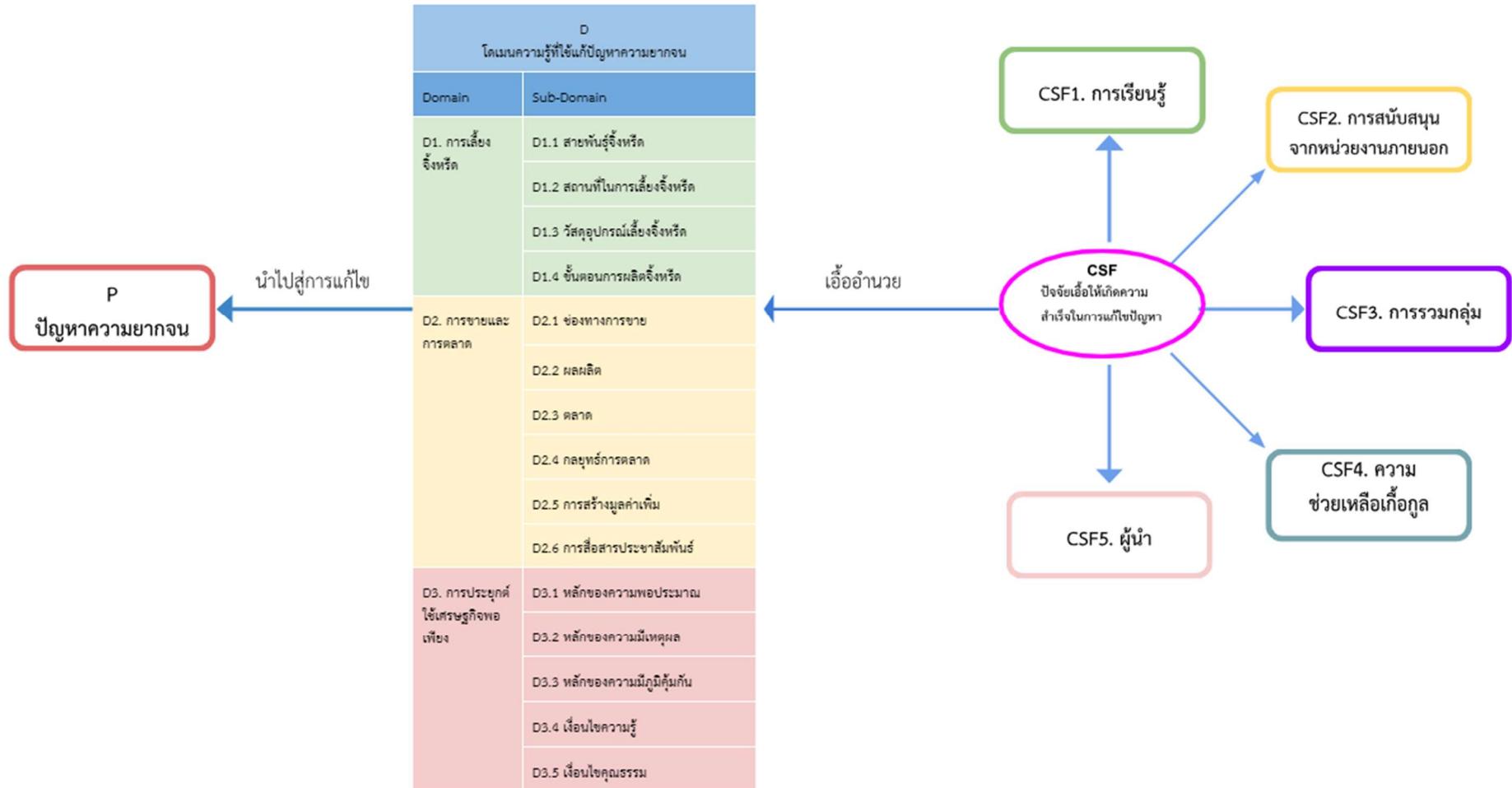
	D1.1 สายพันธุ์ จิ้งหรีด	คือ การรู้จักพฤติกรรม ข้อได้เปรียบ/เสียเปรียบของแต่ละสายพันธุ์ ซึ่งนิยมเลี้ยง ได้แก่ ทองดำ (Gryllus Bimaculatus De Geer) และ ทองแดงลาย (Acheta Domestica Linnaeus)
	D1.2 สถานที่ในการเลี้ยงจิ้งหรีด	คือ การรู้จักเลือกโรงเรือน บ่อเลี้ยง ที่เหมาะสม ได้มาตรฐาน ช่วยลดความเสี่ยงต่อการติดเชื้อโรคของจิ้งหรีด ช่วยเพิ่มผลผลิต และผลผลิตที่ได้มีคุณภาพ
	D1.3 วัสดุอุปกรณ์เลี้ยงจิ้งหรีด	คือ การรู้จักเลือกภาชนะสำหรับเพาะเลี้ยงจิ้งหรีดให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ครบตามวงจรชีวิต ให้จิ้งหรีดตัวใหญ่ มีความแข็งแรงสมบูรณ์ ขายได้ในราคาที่ดี
	D1.4 ขั้นตอนการผลิตจิ้งหรีด	คือ การรู้จักวงจรชีวิตจิ้งหรีดและวิธีการเลี้ยงจิ้งหรีดเพื่อการค้า ทำให้สามารถวางแผนการขายจิ้งหรีดในแต่ละรอบของผู้รับซื้อได้อย่างแม่นยำ
D2. การขายและการตลาด		เป็นความรู้สำคัญที่จะช่วยให้สามารถวางแผนการขายจิ้งหรีดในรูปแบบต่างๆ ให้มีรายได้และผลกำไรสม่ำเสมอที่สุดต่อรอบการขายในแต่ละครั้ง นำไปสู่การสร้างความมั่นคงให้กับสมาชิก BFCE
	D2.1 ช่องทางการขาย	คือ คือแหล่งหรือบุคคลที่เราจะนำสินค้าหรือบริการไปขายให้มีอยู่ 3 ช่องทาง ได้แก่ (1)พ่อค้ารายใหญ่ ขาย 50 - 2,000 กิโลกรัม (2)พ่อค้ารายย่อย ขาย 10 - 50 กิโลกรัม (3)จำหน่ายผู้บริโภคโดยตรง ขายในปริมาณที่น้อย
	D2.2 ผลผลิต	คือ ผลลัพธ์ที่ได้จากการเพาะเลี้ยงจิ้งหรีดออกมาเป็นผลผลิต ที่จำหน่ายของ BFCE มี 2 แบบ คือ (1)จิ้งหรีดสด นำตัวจิ้งหรีดใส่ถุงแล้วแช่แข็งรอรอบการจัดจำหน่าย (2)จิ้งหรีดผง ผ่านการแปรรูปเพื่ออบแห้งแปรรูปเป็นผง เพื่อเพิ่มมูลค่า และช่วยให้การขนส่งง่ายขึ้น เพื่อให้ตอบ โจทย์ผู้บริโภค ในอนาคต
	D2.3 ตลาด	คือ แหล่งของกลุ่มลูกค้าที่มีความต้องการในสินค้าจิ้งหรีด ได้แก่ (1)ตลาดภายในประเทศ คือ พ่อค้าคนกลางที่มาจากจังหวัดสุโขทัยและจังหวัดอุดรธานี โดยจะซื้อจิ้งหรีดในประเภทแช่แข็งที่อยู่ในห้องเย็น เพื่อนำไปส่งต่อให้กับโรงงานแปรรูปต่อไป และ (2)ตลาดต่างประเทศ ณ ปัจจุบันยังไม่มี แต่BFCEได้มีช่องทางการติดต่อไว้สำหรับการขายในอนาคต
	D2.4 กลยุทธ์การตลาด	คือ การวางแผนทางการตลาด โดย (1)ทำแผนธุรกิจ (Business Model Canvas) เพื่อให้ทราบจุดเด่นจุดด้อยของตนเอง (2)การจับคู่ธุรกิจ (Business Matching) ระหว่างกลุ่มและผู้ประกอบการแปรรูปจิ้งหรีด (3)การแข่งขันราคาของผู้ซื้อ
	D2.5 การสร้างมูลค่าเพิ่ม	คือ การนำผลผลิตที่ได้ไปต่อยอดสร้างมูลค่าเพิ่ม โดยการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสะต๋ิงผง, จิ้งหรีดอัดเม็ด, แก้วบองจิ้งหรีด, เส้นขนมจีนจิ้งหรีด

		เป็นต้น
	D2.6 การสื่อสาร ประชาสัมพันธ์	คือการสื่อสารให้คนภายนอกได้รู้จักการมีอยู่ของ BFCE โดยมีการสื่อสารหลักผ่านการบอกปากต่อในของคนในพื้นที่ กับช่องทางออนไลน์ Facebook และได้รับความร่วมมือจากสถาบันการศึกษาและหน่วยงานภาครัฐผ่านการทำข่าวในรูปแบบต่างๆ เช่น บทความ วิดีโอ รายการข่าว ฯลฯ
D3. การ ประยุกต์ใช้ เศรษฐกิจ พอเพียง		คือ การที่กลุ่มวิสาหกิจฯ นำเอาปรัชญาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นกรอบแนวคิดในการดำเนินชีวิตและประกอบธุรกิจให้สามารถพึ่งพาตัวเองได้ รวมถึงการพัฒนาให้ดียิ่งขึ้น
	D3.1 หลักของ ความพอประมาณ	คือ ความพอดีทั้ง 5 ด้าน ได้แก่ (1)พอดิด้านจิตใจ คนในกลุ่มมีความช่วยเหลือเอื้ออาทร เข้าใจซึ่งกันและกัน (2)พอดิด้านสังคม ไม่มีความเอาเปรียบกันในเรื่องของการขายจิ้งหรีด ไม่มีการแอบขายเพื่อลดราคาของกันและกัน (3)พอดิด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีการนำกลับมาใช้ซ้ำ ลดการใช้ทรัพยากรที่เกินความจำเป็น ปลูกพืชผักไว้กินเองเพื่อลดรายจ่าย (4)พอดิด้านเทคโนโลยี เช่นการใช้อินเทอร์เน็ตในการติดต่อสื่อสาร หรือการใช้สื่อสังคมเป็นช่องทางประชาสัมพันธ์ (5) พอดิด้านเศรษฐกิจ การเพิ่มรายได้จากการแปรรูปจิ้งหรีด ลดรายจ่ายสิ่งของที่ไม่จำเป็น และออมเงินไว้ในยามฉุกเฉิน
	D3.2 หลักของ ความมีเหตุผล	คือ การใช้หลักเหตุผลไตร่ตรองให้รอบคอบก่อนตัดสินใจ ซึ่งจะมีการประชุมประจำเดือนทุกครั้ง เพื่อวิเคราะห์และวางแผนหาวิธีการต่างๆ ร่วมกันตัดสินใจเพื่อให้เกิดสิ่งที่ดีที่สุดในการทำธุรกิจตั้งแต่กระบวนการเลี้ยงจิ้งหรีดรวมไปถึงการขายจิ้งหรีด
	D3.3 หลักของ ความมีภูมิคุ้มกัน	คือ การเตรียมพร้อมรับมือกับสถานการณ์ โดยกลุ่มมีการเตรียมพร้อมรับมือกับความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ กล้าคิดกล้าลงมือทำ ยอมรับความรู้ใหม่ๆ จากหน่วยงานภายนอก เข้ามาผนวกกับความรู้ภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ตนเองมีอยู่ ส่งผลให้เกษตรกรในกลุ่มเกิดการเรียนรู้และสามารถพึ่งพาตนเองได้
	D3.4 เสื่อนไข ความรู้	คือ การมีความรอบรู้ความรู้ต่างๆ ที่เกี่ยวกับการเลี้ยงจิ้งหรีดเพื่อการค้า สามารถประยุกต์ใช้ความรู้ได้ ทำให้ได้ผลผลิตที่ได้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น
	D3.5 เสื่อนไข คุณธรรม	คือ การตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตในการประกอบอาชีพเลี้ยงจิ้งหรีดเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน ทำให้เป็นที่ไว้วางใจของผู้ซื้อและผู้ร่วมธุรกิจ

Facets3 ปัจจัยเอื้อให้เกิดความสำเร็จในการแก้ไขปัญหา (Critical Success Factor: CSF) เป็นองค์ประกอบที่ทำให้ความรู้ตามโดเมน สามารถนำไปใช้แก้ไขปัญหาความยากจน ได้สำเร็จ

	CSF1. การเรียนรู้	คือ การเรียนรู้แบบร่วมลงมือทำ พร้อมแลกเปลี่ยนความรู้ร่วมกับเจ้าหน้าที่ผู้ให้ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงจิ้งหรีดเพื่อการค้า มีการจดบันทึกความรู้ลงไปในสมุดจดบันทึกทุกครั้งและนำความรู้ที่ได้ไปทดลองปฏิบัติจริงทำให้เกิดการเรียนรู้ซ้ำๆ และสามารถหาวิธีการที่ดีที่สุดในการปฏิบัติในครั้งถัดไป
	CSF2. การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก	คือ การได้รับความรู้จากหน่วยงานภายนอก ได้แก่ มหาวิทยาลัย หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน ในเรื่องของการนำเอาความรู้จากวิทยาศาสตร์ งานวิจัยและเทคโนโลยีเข้ามาช่วยพัฒนาฟาร์ม ทั้งยังช่วยประชาสัมพันธ์และเชื่อมโยงเครือข่ายกลุ่มผู้ซื้อทั้งในและต่างประเทศ
	CSF3. การรวมกลุ่ม	คือ การรวมตัวกันของเกษตรกรเลี้ยงจิ้งหรีด ในการทำธุรกิจเลี้ยงจิ้งหรีดเพื่อการค้า เกิดเป็น BFCE ทำให้มีความสะดวกในการจัดการการซื้อขายจิ้งหรีดและเพิ่มอำนาจในการต่อรองกับพ่อค้าคนกลาง
	CSF4. ความช่วยเหลือเกื้อกูล	คือ สมาชิก BFCE มีการช่วยเหลือแบ่งปันกันอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นการแบ่งปันน้ำใจหรือการแบ่งปันความรู้ ส่งผลให้เกิดการอยู่ร่วมกันในสังคมที่ดีและมีคุณภาพ
	CSF5. ผู้นำ	คือ ประธาน BFCE ผู้ซึ่งเป็นเกษตรกรต้นแบบที่เป็นจุดเริ่มต้นของการประกอบอาชีพเลี้ยงจิ้งหรีดเพื่อการค้า และผู้ที่คอยชี้แนะ ให้ไปในทิศทางที่ดี เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถสูง มีการวางแผนการทำงานที่ดี สมาชิก BFCE มีเชื่อมั่นไว้วางใจและพร้อมที่จะปฏิบัติตามอยู่เสมอ

สามารถแสดง BFCE-BoK เป็นภาพ ได้ดังนี้

ภาพที่ 2 ภาพแสดง BFCE-BoK

6. อภิปรายผล

จากผลการวิจัยดังกล่าวข้างต้นนำมาสู่การอภิปรายผลในประเด็นที่สำคัญ คือ ปัญหาความยากจน การใช้ความรู้ในการแก้ไขปัญหา ปัจจัยเอื้อให้เกิดความสำเร็จ และ BFCE-BoK ดังนี้

6.1 ปัญหาความยากจน ที่พบในพื้นที่วิจัย มีความคล้ายคลึงกับหลายพื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่เกิดมาจากการประกอบอาชีพการเกษตรแบบเพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยว เมื่อประสบกับปัญหาสภาพดินฟ้าอากาศที่ไม่แน่นอน ทำให้ได้ผลผลิตที่ต่ำ ขายได้ราคาน้อย แต่ต้นทุนสูง เกษตรกรแต่ละรายนั้นมีรายได้แตกต่างกัน บางรายมีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพ สามารถใช้จ่ายในชีวิตประจำวันได้ตามปกติ ไม่มีหนี้สิน แต่ก็ไม่มีเงินเพียงพอในการเก็บออมเช่นเดียวกัน บางรายมีภาระหนัก มีรายจ่ายที่มากกว่ารายได้ ทำให้ต้องมีการกู้ยืมเงินจากธนาคาร หรือกู้ยืมเงินกองทุนหมู่บ้านเพื่อมาใช้จ่ายในด้านต่างๆ (Office of Agricultural Economics, 2019) ดังนั้นปัญหาความยากจนในพื้นที่ จึงเป็นความยากจนสัมพัทธ์ (Relative Poverty) ซึ่งเป็นความยากจนที่เปรียบเทียบรายได้ของกลุ่มประชากรที่มีรายได้แตกต่างกัน ความยากจนสัมพัทธ์นั้นมีอยู่ตลอดเวลา ถึงแม้ว่ากลุ่มประชากรที่มีความยากจนนั้นจะมีรายได้เพียงพอต่อการครองชีพแล้วก็ตาม (Office of the Royal Society, 2009) และเป็นกับดักความยากจน (Poverty Trap) ที่เกษตรกรมักไม่สามารถหลุดพ้นจากความยากจนได้ การเข้าใจปัญหาในพื้นที่อย่างถ่องแท้ ทั้งจากคนในพื้นที่ และหน่วยงานที่จะเข้าไปช่วยเหลือสนับสนุน จึงเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างมาก ตรงกับหลัก “เข้าใจ” จากนั้น “เข้าถึง” แล้วจึง “พัฒนา” ตามศาสตร์พระราชภาพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Office of the Royal Development Projects Board, 2020)

6.2 การใช้ความรู้ในการแก้ไขปัญหา ปัจจุบันมีวิสาหกิจชุมชนกลุ่มเลี้ยงและแปรรูปจิ้งหรีด ซึ่งขึ้นทะเบียนกับกองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมส่งเสริมการเกษตร ไม่ต่ำกว่า 137 แห่ง (Community Enterprise Promotion Division, Department of Agricultural Extension, 2017) และมีเกษตรกรรายย่อยอีกจำนวนมากที่เลี้ยงและแปรรูปจิ้งหรีดเพื่อหารายได้เสริม แต่กลับพบว่าวิสาหกิจชุมชน หรือเกษตรกรที่เลี้ยงจิ้งหรีดจำนวนน้อยที่ประสบความสำเร็จ จนเป็นที่ยอมรับว่าสามารถแก้ไขปัญหาความยากจนได้เหมือนกับ BFCE นั้น แสดงว่า ลำพังโดเมนความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงจิ้งหรีดอย่างเดียว อาจไม่สามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหาความยากจนได้ ซึ่งจากงานวิจัยนี้ได้ชี้ให้เห็นว่า BFCE นอกจากจะมีโดเมนความรู้ D1. การเลี้ยงจิ้งหรีด เป็นทุนทางปัญญาที่สำคัญของ CoPs แล้ว ยังมีโดเมนความรู้ D.2 การขายและการตลาด ที่ช่วยให้สามารถวางแผนการผลิตและการขายได้ตรงตามความต้องการของผู้ซื้อ และ D3. การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียง ที่ BFCE นำมาเป็นหลักในการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ การออมเงิน อันเป็นหัวใจสำคัญพื้นฐานของการแก้ไขปัญหาความยากจนได้อย่างยั่งยืน

แม้จะยังไม่พบการวิจัยเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในกลุ่มเกษตรกรที่เลี้ยงจิ้งหรีดโดยตรง แต่ก็พบงานวิจัยจำนวนหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า หลักเศรษฐกิจพอเพียง มีส่วนช่วยให้นำไปสู่การแก้ไข

ปัญหาความยากจนได้ เช่น การศึกษาเรื่อง การแก้ไขปัญหาความยากจนแบบบูรณาการ: กรณีศึกษา โครงการ คู่เสี้ยว เกี่ยวก้อย แก้งน คนขอนแก่น (Lhamkaek & Pienkhuntod, 2021) ที่ระบุว่า การน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในเรื่องการรู้จักใช้เงินอย่างมีเหตุผล การลดสิ่งที่เกินความจำเป็น และการช่วยเหลือเกื้อกูลในด้านเศรษฐกิจ สามารถแก้ไขปัญหาความยากจนได้ ขณะทำงานวิจัยที่เกี่ยวกับการเลี้ยงจิ้งหรีดของเกษตรกร ที่พบส่วนใหญ่ มักอธิบายเกี่ยวกับระบบ กระบวนการ เทคนิควิธีการเลี้ยง หรือ มุ่งเน้นไปที่ ต้นทุนและผลตอบแทนจากการเลี้ยงจิ้งหรีด (Soithongdee & Nilapornkul, 2019; Ruangsuriya, 2010) แต่ยังไม่ได้แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของทั้งสามโดเมนความรู้ ออกมาอย่างชัดเจนในรูปของ BoK อย่างที่ปรากฏในงานวิจัยนี้

6.3 ปัจจัยเอื้อให้เกิดความสำเร็จ การถอดบทเรียนออกมาเป็น BoK ทำให้เห็นภาพรวมอย่างชัดเจนว่า นอกจาก BFCE ต้องอาศัยโดเมนความรู้สำคัญทั้งสามแล้ว ยังต้องมีปัจจัยที่เอื้อให้เกิดความสำเร็จ (CSF) อีกด้วย ทั้งนี้ทั้งปัจจัยภายในและภายนอก กล่าวคือ ภายในต้องเข้มแข็ง จากการเรียนรู้ ลงมือปฏิบัติ แลกเปลี่ยนความรู้ของสมาชิกอยู่เสมอ (CSF1) มีการรวมกลุ่มกัน มีเป้าหมายร่วมกัน ร่วมกันคิดร่วมกัน ตัดสินใจ (CSF3) มีความช่วยเหลือเกื้อกูล สามัคคีกันในกลุ่ม (CSF4) มีผู้นำที่มีความรู้ ความสามารถ นำพา กลุ่มให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ (CSF5) (2)ภายนอกต้องเสริมแรง คือ การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก (CSF5) ทั้งภาครัฐ ภาคการศึกษา และภาคเอกชน ผนึกกำลังเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ BFCE ในการแก้ปัญหาความยากจน ผลวิจัยในส่วนปัจจัยภายในนี้มีความสอดคล้องกับ การศึกษาของ Kanjina, Simaraks, Laohasiriwong, & Choenkwan (2019) ที่ระบุว่าความสำเร็จของ BFCE เกิดจากศักยภาพและความสามัคคีของคนในกลุ่มและการช่วยเหลือเกื้อกูลกันกับพ่อค้าคนกลาง แต่สิ่งในงานวิจัยนี้ค้นพบเพิ่มเติมคือ ปัจจัยภายนอก ที่เป็นการสนับสนุนจากหน่วยงานภาคการศึกษา รัฐ และเอกชน

6.4 BFCE-BoK คำว่า “องค์ความรู้” ในบริบทของการจัดการความรู้ มีความแตกต่างจากการใช้ในบริบททั่วไป กล่าวคือ BoK เป็น ภาววิทยา (Ontology) สำหรับความรู้ในขอบเขตเฉพาะ (Specific Domain) ที่เป็นมากกว่าการรวบรวมคำศัพท์ รายการหนังสือ สื่อ สารสนเทศ เป็นการนำเสนอความรู้ โดยกระบวนการจัดความรู้ให้เป็นหมวดหมู่ (Knowledge Organization) ซึ่งเกิดขึ้นจากการค้นพบและการตรวจสอบอย่างต่อเนื่องโดยคนในวิชาชีพ และช่วยให้เกิดการเติบโตและสืบทอดวิชาชีพ (Oliver, 2012; Romme, 2016; Office of the Royal Society, 2015) เช่น BPMCBOK (Business Process Management Common Body of Knowledge) สำหรับการจัดการกระบวนการทางธุรกิจ โดยสมาคมผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการกระบวนการทางธุรกิจระหว่างประเทศ (ABPMP) DMBOK (Data Management Body of Knowledge) สำหรับวิชาชีพนักจัดการข้อมูล ของสมาคมการจัดการข้อมูล (DAMA)

สำหรับงานวิจัย เกี่ยวกับการถอดบทเรียน ในประเทศไทย เป็นประเด็นที่เริ่มได้รับความสนใจมาอย่างต่อเนื่องในช่วงที่ผ่านมา ทั้งนี้ เพราะการถอดบทเรียนจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาโครงการ พื้นที่

ปรับปรุงแก้ไขข้อผิดพลาด นำไปสู่แนวทางที่เป็นเลิศได้ งานวิจัยที่ผ่านมาส่วนใหญ่ มักเป็นแบบ AAR (After Action Review) เพื่อหาศักยภาพ ปัญหา และวิธีการแก้ไขปัญหาของบุคคล ชุมชน องค์กร ในลักษณะการบรรยาย อธิบาย หรือเรื่องเล่า (Stoty Telling) (Jiwju et al.,2015; Sripetchwande, Jongrungrotsaku & Klongpanich, 2017) ส่วนการถอดบทเรียน เพื่อสกัดให้ได้เป็น BoK ของ CoPs ภายใต้มุมมอง LoP นั้น มีไม่มากนัก เช่น การถอดบทเรียนโครงการแก้ไขปัญหาระบาดของโรคพยาธิใบไม้ตับและมะเร็งท่อน้ำดี โดยสถาบันวิจัยมะเร็งท่อน้ำดี ที่ทำให้ได้ CASCAP BoK (Chaichuay, 2021) จึงอาจกล่าวได้ว่า งานวิจัยนี้เป็นการถอดบทเรียนเพื่อพัฒนาเป็น BoK กลุ่มแรกๆเช่นกัน โดยประโยชน์ของการถอดบทเรียนออกมาเป็น BoK นั้น ทำให้สามารถแสดงภาพรวมของขอบเขตของความรู้ และเชื่อมโยงความสัมพันธ์ในพื้นที่ และปัจจัยเอื้อให้เกิดความสำเร็จในการแก้ไขปัญหา อย่างชัดเจน และเมื่อนำไปถ่ายทอด หรือเรียนรู้ก็จะสามารถถ่ายทอดได้อย่างครอบคลุมมากกว่าแบบ AAR หรือเรื่องเล่า อย่างไรก็ตาม BFCE-BoK นี้ยังมีลักษณะเป็นทฤษฎีชั่วคราว (Tentative theory) เป็นรุ่นแรก (Version1.0) จึงควรมีการศึกษาเพิ่มเติม พัฒนา ปรับปรุงแก้ไขจนกลายเป็นรุ่น (Version) ต่อๆ ไป ที่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ได้อย่างครบถ้วนรัดกุมมากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- Chaichuay, V., (2021). **Stepping Up to the Challenge.** (In Thai). Khon Kaen: Klungnana Vitthaya press.
- Chakkaew, W., (2014). **Synthesis of media and teaching innovation lesson plans by the early childhood development center in collaborative projects for the development of early childhood education personnel at Rajabhat Suansunandha University in the lower northern region.** (In Thai). Master's Thesis. Rajabhat Suansunandha University.
- Community Enterprise Promotion Division, Department of Agricultural Extension. (2017). **Community enterprise information system.** (In Thai). Retrieved from <https://smce.doae.go.th/>
- Department of Agriculture Extension. (2020). **Lesson learned: learning center for enhancing agricultural productivity in Nam Phong district Khon Kaen province.** (In Thai). Khon Kaen: Khon Kaen Provincial Agricultural Extension Office.
- Jiwju, N., Siboonnun, T., Tachayapong, A., Sirikitsathian, C., Nuamai, C., Buapeuan, P., (2015). **Reproducing effective lesson on sufficiency economy for developing wangnumdaeng community, moo 5, Thamkeua sub-district, Klongklung district, Kamphaengphet province.** (In Thai). (210-227). Kamphaeng Phet: Research and Development Institute, Kamphaeng Saen Rajabhat University.
- Kanjina, C., Simaraks, S., Laohasiriwong, S., Choenkwan, S., (2019). Commercial cricket raising system by farmers in a village of Khon Kaen province. (In Thai). **Khon Kaen Agriculture Journal.** 47(1), 225-232.

- Lhamkaek, J., & Pienkhuntod, A. (2021). An integrated approach for poverty alleviation: a case of the siew partnerships against poverty project in Khon Kaen. (In Thai). **Dhammathas Academic Journal**. **21**(2), 109-122.
- Matichon Online. (2017). **Khon Kaen agricultural promotion and development center supports villagers in raising 'crickets' to generate additional income**. (In Thai). Retrieved from https://www.matichon.co.th/region/news_563639
- Soithongdee, N., & Nilapornkul, N. (2019). Cost and return of commercial cricket farming. (In Thai). **MBA-KKU Journal**. **12**(1), 165–186.
- Sripetchwande, N., Jongrungrotsaku, W., Klongpanich, S., (2017). Lesson learned from healthy public policy: the case study of control and prevention of dengue hemorrhagic fever through community participation. (In Thai). **Nursing Journal**. **44**(1), 117-127.
- OECD – DAC. (2002). Development Co-operation Report 2002. **The Dac Journal**, **4**(1). 17.
- Office of Agricultural Economics. (2019). **The household socio-economic and agricultural labor**. (In Thai). Retrieved from <https://shorturl.asia/qmTRg>
- Office of the Royal Development Projects Board. (2020). **Principles of work**. (In Thai). Retrieved from <https://shorturl.asia/4DoaY>
- Office of the Royal Society. (2009). **The Meaning of Poverty**. (In Thai). Retrieved from <https://shorturl.asia/UVYG>
- Office of the Royal Society. (2015). Body of knowledge – knowledge – knowledge management (km). (In Thai). Retrieved from <https://bit.ly/3BVz5Ou>
- Oliver, G.R. (2012). **Foundations of the assumed business operations and strategy body of knowledge**. Sydney: Sydney University Press.
- Phetiomthong, K., Eamsakul, S., Rojanatrakul, T. (2021). Self-reliant sustainable community building process. (In Thai). **Journal of Roi Kaensarn Academi**. **6**(12), 354-368.
- Research Institute of Strategy and Coordination for Northeastern Development. (2017). **Objectives and Missions**. (In Thai). Retrieved from <https://bit.ly/2UHKidV>
- Romme, G. (2016). **The quest for professionalism: The case of management and entrepreneurship**. Oxford: Oxford University Press.
- Rowe, S. F., & Sikes, S. (2006). **Lessons learned: taking it to the next level**. Paper presented at PMI® Global Congress 2006—North America, Seattle, WA. Newtown Square, PA: Project Management Institute.
- Ruangsurriya, N., (2010). **Management of cricket farming business in Sri Somdet sub-district, Sri Somdet district, Roi et province**. (In Thai). Master of Science Program in Agribusiness, Faculty of Agriculture, Khon Kaen University.
- Technologychaoban. (2016). **Agricultural Technology**. (In Thai). Retrieved from <https://bit.ly/2FyKwjY>

The Thailand Research Fund. (2016). **Area-based collaborative research**. (In Thai). Retrieved from <https://bit.ly/37OqBrW>.

UN. (2015). **Sustainable development goals**. Retrieved from <https://sdgs.un.org/goals>

Weber, R., Aha, D. W., & Muñoz-Avila, H., & Breslow, L. A. (2000). An intelligent lesson learned process. In Z. W. Ras & S. Ohsuga (Eds.), **Foundations of Intelligent Systems: Proceedings of the Twelfth International Symposium (ISMIS 2000)**. (pp.358–367). LNAI 1932 Berlin: Springer.

Wenger-Trayner, E., Wenger-Trayner, B., (2014). **Learning in landscapes of practice**. Routledge.

White, M., & Cohan, A. (2016). **A guide to capturing lessons learned**. The nature conservancy.